

نسل جدید جهادگران

بازگشت داعش به عراق

LAURENT PERPIGNA IBAN نویسنده:

روزنامه نگار، فرستاده ویژه لو موند دیپلماتیک

برگردان: شهباز نخعی

«سازمان حکومت اسلامی» (داعش) با بهره گیری از خلاء امنیتی در مناطق مورد منازعه بین حکومت مرکزی عراق و دولت منطقه ای اقلیم کردستان، که موجد وضعیتی بسیار ناگوار است و شبه نظامیان شیعه هم در خشمگین کردن مردم نقش دارند، از خاکستر خود متولد می شود و چریک هایش به گستره عملیات خود در مرکز عراق می افزایند.

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

در چند کیلومتری جنوب غربی شهر کرکوک، در پایگاه نظامی محل استقرار تیپ پنجم پلیس فدرال عراق، ستونی از خودروها پشت سرهم توقف کرده و مسلسل هایشان آسمان را نشانه گرفته است. ژنرال حیدر یوسف، ۶۹ ساله، برای خروج از پایگاه آماده می شود. او که با آسودگی در باغ پایگاه نشسته، آرامش و اعتماد به نفس کامل دارد. این دستکم پیامی است که می خواهد بدهد و با تفاخر از موفقیت های نیروهایش در برابر «بازمانده های» «سازمان حکومت اسلامی» (داعش) سخن می گوید. او که در رأس عملیات ایجاد امنیت در استان کرکوک قرار دارد؛ درباره تلفاتی که نیروهایش در ماه های اخیر تحمل کرده اند در حرف زدن امساک می کند.

این درحالی است که مسیری که او می خواهد با نیروهای خود بپیماید بسیار خطرناک است. ما در بخش غربی جایی قرار داریم که اکنون در عراق به عنوان «مثلث مرگ» جدید خوانده می شود. در طول سال های دهه ۲۰۰۰، این عبارت نشان دهنده دژ سنی های شورشی در شمال و غرب بغداد، به ویژه در شهرهای فلوجه، تکریت، رمادی و بعقوبه بود. امروز، این عبارت نشان دهنده منطقه ای به شدت بی ثبات است که در سال های اخیر در میان ۳ استان کرکوک در شمال، دیاله در جنوب شرقی و صلاح الدین در جنوب غربی قرار دارد. در این منطقه، غالباً با فرارسیدن شب گروه هایی از افراد که خود را وابسته به داعش می خوانند، به مواضع نیروهای امنیتی عراق، غیرنظامیان یا زیرساخت های نفت یا برق حمله می کنند. این راهبرد ایدایی از آغاز سال ۲۰۲۱ بعد جدیدی یافته است. برآورد سیاست دان فرانسوی -عراقی، هاردی مید این است که: «از ۹۹۵ حمله ثبت شده بین اول ژانویه و ۲۰ اکتبر ۲۰۲۱ در سطح ملی، ۶۵۵ مورد در مثلث کرکوک - صلاح الدین - دیاله انجام شده است. اکنون به نظر می رسد که داعش قادر به تصرف یک شهر است. این مرحله جدیدی است که باید پیموده شود تا از حمله های هدفمند به مرحله کنترل یک قلمرو برسد».

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

داعش که به طور رسمی در سال ۲۰۱۷ در عراق شکست خورد، بلافاصله با تخلیه شهرهای بزرگ به مناطق روستایی که دسترسی به آنها دشوار است رو آورد. با سهولت انجام شدن این کار از آن رو بود که در مناطق مورد منازعه بین حکومت عراق و دولت منطقه ای اقلیم کردستان (GRK) که در اربیل مستقر است، یک خلاء امنیتی وجود دارد (۱). این نوار حدود ۴۰ کیلومتر مربعی، که نیروهای کرد در سپتامبر ۲۰۱۷ زیر فشار بغداد از آن عقب نشینی کرده بودند (۲)، فوراً به دست برخی از کنشگران نظامی عراقی - به ویژه شبه نظامیان شیعه «بسیج مردمی» (حشد الشعبی) افتاد. در این حین، به دلیل فقدان یک توافق سیاسی بین اربیل و بغداد، هیچ یک از این نیروها قادر به تثبیت اقتدار خود در منطقه نشد. این امر موجب بروز سردرگمی ای شد که به داعش امکان داد با استفاده از تسهیل حرکت کادرها و جنگجویانش در یک مسیر کمربندی که از مرز سوریه تا مرز ایران را دربر می گیرد، خود را بازسازی کند.

در طول جاده شماره ۲۴، که در مسیر تکریت به سوی جنوب غرب می رود، پادگان هایی به چشم می خورد. به دشواری می توان باور کرد که این منطقه روستایی به شدت نظامی شده، دستخوش عدم امنیت باشد و این در حالی است که در همین منطقه است که در شامگاه ۴ تا ۵ سپتامبر گذشته، داعش دست به حمله ای شدید و بی سابقه زد و ۱۳ تن از افراد پلیس فدرال را طی یک شبیخون کشت.

چشم انداز ویرانی در حاشیه راه ها

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

سلسله کوه های حمیرین - که مرز جنوبی مناطق مورد منازعه است - در افق به چشم می خورد. سرهنگ بستام کاظم، که پرحرف تر از ژنرال یوسف و آشکارا تحت تأثیر تلفات اخیر است، از «پناهگاه امن» برای ستیزه جویان داعش حرف می زند و بی آن که تردید کند این منطقه را «خطرناک ترین منطقه عراق» می خواند. منطقه ای از نظر تاریخی بی ثبات که در طول سال های دهه ۲۰۰۰ پناهگاه سازمان القاعده بود.

در ارتفاعات پرشیب حمیرین که دسترسی به آنها دشوار است، شبکه بزرگی از راهروها و تونل ها وجود دارد که در طول زمان در غارهای طبیعی و مصنوعی ساخته شده است. به ویژه در این پایگاه عملیاتی است که به نظر نظامیان عراقی ذخیره های مهماتی وجود دارد که جنگجویان داعش بخش مهمی از حملات خود در منطقه را با آنها انجام می دهند. سرهنگ کاظم در ادامه سخنان خود می گوید: «ما به برخی از این مخفیگاه ها راه یافتیم. در آنها کیسه های خواب و باقی مانده غذا وجود داشت. اما این را نیز می دانیم که از جهادگران در روستاهای اطراف نیز پذیرایی می شود. ساکنان این منطقه نسبت به ما دشمنی دارند و ما برای جابجایی در منطقه، ناگزیر نکات امنیتی را رعایت می کنیم».

جنگجویان داعش با استفاده از حمایت ساکنان سنی ۳ استان در ارتفاعات حمیرین و به ویژه جنوب مناطق مورد منازعه ریشه دوانده اند. نیروهای مسلح عراقی که آسیب پذیرند، پوشش گیاهی مورد استفاده جهادگران برای استتار در دشت ها را آتش می زنند. در حاشیه جاده ها چشم انداز این ویرانی دیده می شود. با آن که در زمان دادن این ارقام، مقامات نظامی عراق از «چند صد ستیزه جو» سخن می گفتند، به نظر می آید که تعداد نیروهای این سازمان جهادگر بسیار بیشتر از این باشد. هشام الهاشمی، پژوهشگر

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

عراقی متخصص جنبش های جهادگر، که از تظاهرات مردمی علیه چنگ اندازی تهران بر عراق دفاع می کرد، چند هفته پیش از به قتل رسیدن از «۱۲۰۰ عضو فعال» و «۸۵ تا ۲۰۰ روستای متروکه در مثلث مرگ که به دست داعش افتاده و تبدیل به اردوگاه، انبار یا مراکز فرماندهی شده» سخن می گفت (۳). یک سال بعد، مخاطبان دیگری که با آنها در بغداد دیدار کردیم از احتمال وجود چندین هزار تن آماده عملیات حرف می زنند و با توجه به شدت حملات ماه های اخیر، این امر باورپذیر است.

در ایست بازرسی مرز استان های کرکوک و صلاح الدین، که دیوارهای ضخیم بتنی آنها را از هم جدا می کند، سربازان رفت و آمد خودروها را کنترل می کنند. نگاه مسافران گاه ترسان و گاه چالش جو است. در اینجا، نیروهای امنیتی عراق در زمین دشمن کار می کنند. این ایستگاه که بر بلندای کوه حمربین واقع شده، به یک خط جبهه و نقطه داغ می ماند که در آن برخی از نگهبانان ناراحتی خود از رودررویی با تهدید پراکنده اما همیشگی را به زحمت پنهان می کنند.

خصوصیت این ستیزه جویان چیست ؟ آقای ابراهیم تهمان که برای اطلاعات پلیس فدرال کار می کند، توضیح می دهد که: «اکثر جهادگران منطقه بیش از ۳۰ سال دارند و از افراد با سابقه داعش هستند که در سال های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ برای آن جنگیده اند. آنها بازداشت نشده اند، اما ما بسیاری را شناسایی کرده ایم و از سابقه شان مطلعیم. به اینها جنگجویانی جوان تر نیز افزوده می شوند که در جنگ های قبلی شرکت نداشته اند». ژنرال یوسف هم ظهور نسل جدیدی از جنگجویان داعش را تأیید و براین نکته تأکید می کند که آنها هم «همان ایدئولوژی» نسل پیشین خود را دارند. این امری آشکار است، داعش، حتی شکست خورده و عقب نشینی کرده به مناطق غیرشهری، فقط به مدد جان بدربرده هایش به فعالیت بازنگشته، بلکه

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

در حال گسترش صفوف خویش است. با آن که پلیس فدرال تأکید می کند که «منابع قابل اعتمادی» در میدان دارد، به نظر می رسد که نیروهای داعش هم متکی به نیروهای اطلاع دهنده وفاداری هستند. نتیجه این که بسیاری از عملیات پلیس به رغم امکانات فراوان به کار گرفته شده، منجر به شکست می شود و ساکنان محلی با ارتباطات خود در این امر دخیلند.

آرتور کسینی، پژوهشگر و نویسنده کتابی درباره درگیری ها در استان کرکوک (۴) می گوید: «داعش هیچ مشکلی برای عضوگیری از میان مردمی به فقر کشیده شده و بدون آینده ندارد». این امر تا حدی است که از سال ۲۰۰۳ [اشغال عراق توسط آمریکا]، همه دستکم یک طرف تماس نزدیک یا دور با شورش این منطقه دارند. به این ترتیب، غیرنظامیان هم در معرض تهدید دوگانه جهادگرایانی هستند که از آنها اخاذی و زورگیری می کنند یا به قتلشان می رسانند و هم با نیروهای امنیتی ای طرفند که با هر عملکرد خود بذر وحشت می پاشند و پس از هر حمله داعش به انتقامجویی می پردازند. تسویه حساب های غیرنظامیان نیز به این وضعیت افزوده می شود. در ۲۶ اکتبر، داعش در یک روستای شیعه در منطقه دیاله دست به کشتار و سلاخی زد که ۱۵ کشته بجا گذاشت. فردای آن روز، قبیله ای که به آن حمله شده بود به یک روستای سنی متهم به همدستی با داعش حمله کرد و ۱۱ تن را کشت.

کشور دستخوش مشکلاتی شدید است

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

از دیاد کنشگران مسلح در مناطق مورد منازعه - پلیس ها، نظامی ها، اعضای نیروهای ویژه و شبه نظامیان شیعه - هم عاملی برای وخیم تر کردن عدم امنیت غالب است. فقدان همکاری و وجود درگیری های مرتب بین این عوامل مختلف مانع برقراری اعتماد می شود. فساد و موارد کلاهبرداری، به ویژه در میان شبه نظامیان شیعه، نیز به سوء ظن های موجود در این منطقه سنی نشین دامن می زند که با بدگمانی به زیاد شدن گروه های شبه نظامی وابسته به تهران می نگرند.

آیا وضعیت به سوی یک جنگ جدید بین المللی علیه داعش می رود ؟ در حال حاضر، عراق که تا سال ۲۰۱۷ تحت حمایت ائتلاف بیش از ۶۰ کشور بود، در این نبرد جدید خود را بسیار تنها و رها شده می بیند. پول دیگر نمی رسد و «شریک های آمریکایی در وضعیت پشت کردن به تعهدات خود به سر می برند». در بغداد، به صورتی متناقض، به نظر نمی آید که سربر آوردن داعش نگرانی چندانی برانگیخته باشد، چون کشور دستخوش مشکلات متعددی است که هر یک از دیگری شدید تر است. حدود یک سوم از جمعیت در فقر به سر می برد، میزان بیکاری به بیش ترین حد در ۲۰ سال گذشته رسیده و ترس از درگیری های داخلی بین جوامع قومی بیش از همیشه است. در پایتخت، بیم این وجود دارد که شبه نظامیان رقیب شیعه نتوانند به نزاع های مسلحانه خود پایان دهند، در حالی که در کردستان شیخ یک رودرویی تازه بین گروه های مختلف کرد حاضر در عراق، نمایان است.

انتخابات زودرس ۱۰ اکتبر هم به میزان تنش ها افزوده است. بسیاری از کنشگران از جمله شبه نظامیان شیعه نتیجه انتخابات را نپذیرفته اند. در ۷ نوامبر به اقامتگاه نخست وزیر، مصطفی الکاظمی با پهپاد حمله شد. این سوء قصد به میزان عصبیت موجود در پس از انتخابات افزود. عادل باکاوان، جامعه شناس

ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی: دسامبر ۲۰۲۱

فرانسوی - عراقی، که کتابی درباره تاریخ رنج های عراق نوشته (۵)، با تأسف می گوید: «نیروهای سیاسی عراق بر برنامه های خاص خود تمرکز می کنند و به نظر نمی آید که از میزان خطر ناشی از ظهور مجدد داعش آگاهی داشته باشند».

در حالی که نزاع های داخلی بین بغداد و اربیل بین آنها شکاف ایجاد کرده، به نظر می آید که بازگشت نیرومند داعش امری حتمی باشد. در محل، مخاطبان ما در پلیس فدرال اعتراف می کنند که «چندین هفته است در مبارزه علیه داعش پیشرفتی نداشته اند» و محجوبانه می گویند که «مشکلات سیاسی مانع آن بوده است». قدرت تهاجمی داعش اکنون چنان است که می تواند به نقاطی دور از پایگاه های خود حمله کند: این کار در ۳۰ اکتبر رخ داد که ۲ پیشمرگ کرد در فاصله بیش از ۵۰ کیلومتری شمال کرکوک کشته شدند و بحثی درباره همکاری امنیتی بین ارتش عراق و نیروهای کرد پیش آمد.

با آن که امکان بازگشت نیروهای کرد به مناطق مورد منازعه یکی از نتایج غیر مستقیم از سرگیری فعالیت داعش است، هیچ چیز نشان نمی دهد که این کار منجر به بهبود وضعیت امنیتی شود، چون اگر داعش از شکست نظامی سال ۲۰۱۷ خود جان بدر برده، برای این است که جنگ ها و عملیات ضدتروریستی به تنهایی چیزی را حل نمی کند. در نبود یک اراده سیاسی واقعی و نداشتن روابط مناسب با کشورها و مناطق همجوار، به نظر می آید که ناگزیر تاریخ تکرار می شود. این امر از آنجا واقعی تر است، که قانون قصاص دستگاه امنیتی عراق، احساسات مردمی که در نزدیک به ۲۰ سال گذشته همیشه دچار اشغال نظامی بوده یا به حاشیه رانده شده بوده اند، را بدتر از پیش می کند. در این خلاء سیاسی، امنیتی و اجتماعی - اقتصادی است که داعش بی وقفه برای خود جا باز می کند.

-۱

Lire Shahinez Dawood, « [Kirkouk la disputée](#) », *Manière de voir*, n° 169, « Le combat kurde, 1920-2020 », février-mars 2020.

-۲

Lire « [Un référendum pour rien ?](#) », *Manière de voir*, n° 169, *op. cit.*

-۳

« [ISIS thrives in Iraq's "money and death" triangle](#) », Newlines Institute, Washington, DC, 11 août 2020.

-۴

La Guerre civile irakienne. Ordres partisans et politiques identitaires à Kirkouk (2003-2020), Karthala, Paris, 2021.

-۵

L'Irak, un siècle de faillite. De 1921 à nos jours, Tallandier, Paris, 2021.